

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024



No 6

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati



74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982



Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 126 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 25-iyunda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.



MUNDARIJA

Oliy ta'lim islohotlarida – muhandislik maktablarini institutsional rivojlanitirish asoslari	16
Qo'ng'iro'tboy Avezimbetovich Sharipov, Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Xufiyona iqtisodiyot mamlakatimiz rivojiga to'siq bo'lmoqda	20
Muxiddin Kalonov	
"Yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish	24
Muhammadiyeva Maftuna	
Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarda innovatsion yechimlarning zarurati	27
Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishda ish beruvchilar va yonlanuvchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni aniq sotsiologik baholash.....	31
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
Перспективы развития средств размещения в экологическом туризме на охраняемых природных территориях Узбекистана	40
Ахмедходжаев Равшан Темурович	
Bank kartalari orqali ko'rsatilayotgan xizmatlari bozorining rivojlanish borasidagi asosiy tendensiyalari va muammolari	49
To'irov Yunus Alamovich	
Kichik biznes subyektlarida innovatsionraqabatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali import o'rnini bosish strategiyasini shakllantirish istiqbollari	55
Rustamov Alisher Raxmataliyevich	
Nodavlat umumiy o'rta ta'lim maktabning faoliyati samaradorligini aniqlashda innovatsion usullardan foydalanish.....	62
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna	
Tijorat banklarida bank risklarini boshqarishning strategik ahamiyati.....	67
Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich	
Klaster iqtisodiy subyekt sifatida: mohiyati va tasnifi.....	71
Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich	
Tijorat banklari tomonidan yoshlar tadbirkorlik faoliyatini kreditlashning nazariy-uslubiy jihatlari.....	76
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalari xalqaro tasnifi: nazariya va tendensiya.....	81
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy resurslarini boshqarishda metodologik yondashuvlar va ilmiy qarashlar	86
Jiyanova Nargiza Esanboyevna	
Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari.....	93
Z. Abdikarimova, S. Madaminov	
Savdo korxonalari boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	97
Q. J. Mirzayev, Sh. M. Islomov	
Sociological Assessment of Migration Processes	102
Gulmurodov Kamoliddin Abdukodir ugli	
Current issues of business management in the context of digitalization of the economy	112
Safarov Bakhtiyor Djurakulovich, Kadirova Zulhumor Namazovna, Dadabaev Kuchkor Abdullaevich	
Методические основы маркетинговых стратегий акционерных обществ.....	118
Эркинов Шахзод Баходир ўғли	



KLASTER IQTISODIY SUBYEKT SIFATIDA: MOHIYATI VA TASNIFI

Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada klaster mohiyati hamda rivojlantirish xususiyatlari, kichik biznesni rivojlantirishdagi o'rnini kabi masalalari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, klaster bo'yicha nazariyalarni tahlil qilish asosida uning mohiyati, xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: klaster, kichik biznes, samaradorlik, sanoat klasteri, innovatsiya, raqobatbardoshlik.

Abstract: This article examines issues such as the essence and development features of the cluster, its role in the development of small business. Also, based on the analysis of cluster theories, its essence and characteristics are revealed.

Key words: cluster, small business, efficiency, industrial cluster, innovation, competitiveness.

Аннотация: В данной статье рассматриваются такие вопросы, как сущность и особенности развития кластера, его роль в развитии малого бизнеса. Также на основе анализа теорий кластера раскрываются его сущность и характеристики.

Ключевые слова: кластер, малый бизнес, эффективность, промышленный кластер, инновации, конкурентоспособность.

KIRISH

Bugungi kunda iqtisodiy rivojlanish va raqobatbardoshlik darajasini oshirishda klasterlarning o'rnini juda katta. Klasterlar sanoat yoki xizmatlar sohasida geografik jihatdan yaqin joylashgan, o'zaro hamkorlik qiladigan va raqobatlashadigan kompaniyalar, tashkilotlar va ilmiy muassasalar guruhidir. Kichik biznesni rivojlantirish uchun klasterlar muhim vositalardan biri bo'lib, ular innovatsiyalar, samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi.

Jahondagi rivojlangan mamlakatlarda klasterlarda resurs va energiya tejamkor zamonaviy texnologiyalardan keng foydalangan holda mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, eksportini yanada kengaytirish va imtiyozlar berish maqsadida huquqiy, institusional, investitsion hamda innovatsion muhitni yaxshilash kabi bir qator yo'nalishlarda keng ko'lamli ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Zero, hududlarda klasterlarni tashkil etish va ularning asosida kichik biznesni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlarining ilmiy-uslubiy va amaliy jihatlarini baholash muhim masalalardan hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosi innovatsion iqtisodiyot sharoitida kichik biznes sifat hixatidan o'ziga xosligi hisoblanadi. Tahlil jarayonida taqqoslash, tizimli tahlil usullaridan foydalanilgan. Kuzatuv metodi orqali tadbirkorlikning holati baholangan va abstrakt-mantiqiy fikrlash orqali tegishli xulosalar shakllantirilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Klaster ma'lum bir hududdagi o'zaro bog'langan korxonalarning iqtisodiy aglomeratsiyasi ob'ekti sifatida hunarmandchilik ishlab chiqarish davridan ma'lum. Shu bilan birga, iqtisod fani klasterlarning ochilishi uchun atoqli iqtisodchi A.Marshall bilan bog'liq. Marshallning o'zi ularni "mahalliyashgan sanoatlar" deb atagan va keyingi adabiyotlarda "sanoat rayonlari" nomi keng tarqalgan. Hozirgi vaqtda eng mashhur atama "klaster"

1 Marshall, A. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Изд. группа "Прогресс", 1993. – Т.3. – 351 с.



ancha keyin paydo bo'lgan. Klaster alohida iqtisodiy tizim², yaxlit tuzilma³ sifatida qaralishi mumkin, bu ham davlat sanoat siyosatini, ham butun iqtisodiyotni rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Murakkab va keng qamrovli tushuncha bo'lgan "klaster" turli tadqiqotchilar tomonidan ta'riflangan (1-jadval):

- o'xshash mahsulotlarni ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan firmalarning geografik jihatdan yaqin guruhlar (Marshall, Artur, Sorenson va Audia);
- o'zaro bog'langan sanoat tarmoqlarining geografik jihatdan yaqin guruhi sifatida (Porter);
- firmalar tarmog'i (Bekattini) va jug'rofiy chegaralardagi tegishli muassasalar (sakseniya);
- bir xil ishlab chiqarish texnologiyalaridan foydalanadigan va texnologiyaga asoslangan boshqa firma guruhlar bilan bog'langan firmalar guruhlar sifatida (Tushman va Rosenkopf, Wade).

1-jadval: Klaster ta'riflarining xilma-xilligi

Muallif	Yili	Manba	Ta'rif
Porter	1990	Davlatlarning raqobatdosh ustunligi*	Sanoat klasteri - bu xaridor-yetkazib beruvchi yoki etkazib beruvchi-xaridor munosabatlari yoki umumiy texnologiyalar, umumiy xarid yoki tarqatish kanallari yoki umumiy mehnat birlashmalari orqali bog'langan tarmoqlar majmuidir.
Schmitz	1992	Kichik firmalarni klasterlash to'g'risida**	Klaster - bu bir tarmoqqa mansub va bir-biriga yaqin joylashgan korxonalar guruhi.
Porter	1998	Raqobat haqida	Klaster - bu umumiylik va bir-birini to'ldiruvchi tomonlar bilan bog'langan, ma'lum bir sohadagi o'zaro aloqador kompaniyalar va institutlarning geografik jihatdan yaqin guruhi.
Bergman va Feser	1999	Sanoat va mintaqaviy klasterlar	Mintaqaviy klasterlar - bu geografik jihatdan, odatda, metropoliteni, mehnat bozorini va boshqa funktsional iqtisodiy birliklarni tashkil etuvchi mintqa doirasida to'plangan sanoat klasterlari.
Egan	2000	Toronto musobaqalari	Klaster - bu yuqori ixtisoslashgan, o'zaro bog'langan xususiy sektor firmalari va davlat sektori institutlari tarmoqlariga bog'liq bo'lgan sanoat tashkilotining shakli bo'lib, yakuniy mahsuloti poytaxt mintaqasidan tashqari bozorlarga chiqadi.
Visser va Boshma	2002	Klasterlar va tarmoqlar alohida firmalar uchun o'rganuvchi qurilmalar sifatida	Klasterlar o'xshash va tegishli faoliyat bilan shug'ullanuvchi firmalarning geografik kontsentratsiyasi sifatida aniqlanadi.
V. Tretyak	2004		Yetkazib beruvchilar bilan o'zaro hamkorlik qilish va yuqori ixtisoslashgan firmalar guruhini yaratish orqali "tashqi tejash" samarasiga erishishga imkon beradigan korxonalarning sanoat yoki geografik kontsentratsiyasi.
Andersson va boshqalar.	2004	Klaster siyosati oq kitobi	Klasterlash odatda kontsentratsiyalangan geografik hududda firmalar va boshqa ishtirokchilarni birgalikda joylashtirish, ma'lum bir funktsional joy atrofida hamkorlik qilish va ularning jamoaviy raqobatbardoshligini oshirish uchun yaqin aloqalar va ishchi ittifoqlar o'rnatish jarayoni sifatida ta'riflanadi.

* Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.

** Schmitz, Hubert (1992), On the Clustering of Small Firms", in Rasmussen, J., H. Schmitz and M.P. van Dijk (eds.), Flexible specialization: a new view on small industry, IDS Bulletin (Special Issue), 23(3):64- 69.

Klaster kontseptsiyasining nazariy asoslari XIX-asr boshlarida F.Fon Tunen va uning izdoshlari V.Launxardt va A.Veberlarning aglomeratsiya iqtisodiyotiga oid asarlarida qo'yilgan bo'lib, ular korxona va uning geografik o'rni bilan bog'liqligini o'rgangan. xomashyo manbalari va sotish bozorlariga nisbatan iqtisodiy makon, shuningdek, unga ta'sir etuvchi omillar (2-jadval). Biroq, ko'plab tadqiqotchilar buni A. Marshall o'zining "Iqtisodiyot nazariyasi tamoyillari" asarida birinchi bo'lib firmalarning unumdorligi va ularning faoliyati natijalari bevosita ularning joylashuvi va iqtisodiy agentlarning geografik yaqinligiga bog'liqligini empirik tarzda isbotladi.

2 Бабкин А.В., Шамина Л.К. Анализ применения методологических подходов к управлению экономическими системами // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Серия Экономические науки. – 2008. № 1 (53). – С. 18-22.

3 Бабкин А.В. Интегрированные промышленные структуры как экономический субъект рынка: сущность, принципы, классификация // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия Экономика. – 2014. – № 4. – стр. 7-23.

2-jadval: Klaster nazariyalarining xususiyatlari ^[10]

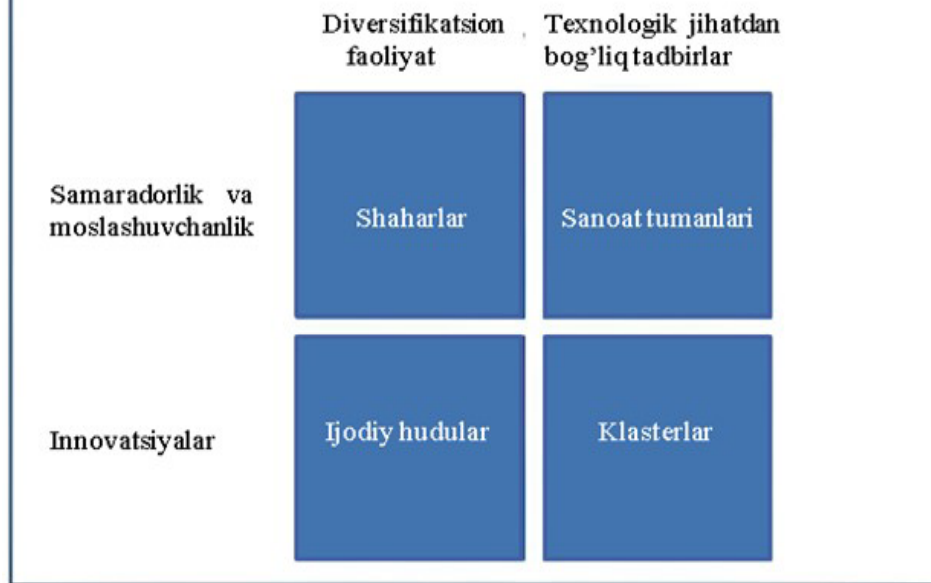
Klaster yondashuvi nazariyalari	Mualliflar	Klasterning xarakterli xususiyatlari
Aglomeratsiya nazariyasi	Marshall, Guver, Olin	Firmalarning geografik yaqinligi va tashqi miqyosdagi iqtisodiyot triadasining ta'siri: ishchi kuchi mavjudligi, yordamchi va yordamchi tarmoqlar, ishlab chiqarish jarayonining turli bosqichlarida turli firmalarning ixtisoslashuvi, transport xarajatlarini hisobga olish.
Yangi iqtisodiy geografiya "Yangi sanoat hududlari"	Krugman, Sakseninan	Firmalarning geografik yaqinligi, tashqi iqtisodiyotlar triadasining ta'siri, axborot va bilimlarning tarqalishining ta'siri, tranzaksiya xarajatlarini hisobga olish.
Sanoat majmuasi	Guver, Ayzard	"Xaridor-sotuvchi", "etkazib beruvchi-iste'molchi" kabi bir xil sohadagi firmalarning o'zaro ta'siri.
Sanoat klasteri	Gordon, MakKan	Tovar va xizmatlar ishlab chiqarish jarayonida ham, bilimlar oqimida ham bir-biriga bog'liq bo'lgan bir nechta tarmoqlar doirasida firmalarning o'zaro ta'siri.
M. Porterning raqobatbardoshlik nazariyasi	M.Porter	"Olmos raqobatbardoshligi" mintaqasidagi omillar o'rtasidagi munosabatlar klasterining muvaffaqiyatiga ta'siri: strategiya, tuzilma, raqobat; talab shartlari; omil shartlari; tegishli sohalar; davlatning roli.
M. Porterning raqobatbardosh emasligi	M. Enrayt, Solvel, Van Grunsven, Van Ederaot, Klansi	Klasterning hayot aylanishi nazariyasini, globallashtirish va jahon bozorlarining ta'sirini, transmilliy kompaniyalarni, xorijiy investorlarning rolini, ixtisoslashgan hamkorlik va raqobat munosabatlarini hisobga olgan holda.
Innovatsion tizim nazariyasi	Friman, Lundvall, Edkvist, Kuk, Morgan	Atrofdagi innovatsion infratuzilmaning ta'siri (bilim ishlab chiqarish, innovatsiyalarni uzatish va tijoratlashtirish markazlari).
Feser tarmoq nazariyasi,	Svimi, Peruchchi, Xarrison	Klaster tashkiliy tuzilmasining moslashuvchanligi, ijtimoiy kapital (ishonch, birdamlik) va firmalar o'rtasidagi barqaror munosabatlarni ta'minlaydigan institutlarning alohida roli, o'zaro va uzluksiz o'rganish jarayonlari.
Innovatsion klasterlar nazariyasi	Feldman Audretsch, Karlson, Jonson	Klaster ishtirokchilari (raqobatchi firmalar), rasmiy va norasmiy hamkorlik jarayonlariga asoslangan tashqi bilim manbalari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik orqali innovatsion mahsulotni yaratishga e'tibor qaratish.

Bizning davrimizdagi klasterlar to'liqlanishining ko'tarilishi (1970-yillardan boshlab) asosan vertikal integratsiyalashgan kompaniyalarning parchalanishi jarayonlari bilan bog'liq bo'lib, buning asosiy sababi mahsulotlarning murakkabligining tubdan o'sishi - birinchi navbatda mashinasozlikda. Yakuniy mahsulotlarni yig'ishda ishlatiladigan oraliq mahsulotlar va butlovchi qismlarning soni va assortimenti ko'p marta oshdi. Bunday sharoitda barcha ishlab chiqarish maydonchalarini bitta Vizual va o'lchash nazorati (VIC) tomi ostida to'plash haqiqiy tanlov bo'lishni to'xtatdi. Muqobil variant - mustaqil ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi o'zaro manfaatli hamkorlik, ya'ni klaster yuzaga chiqdi.

Klaster yondashuvining asoschisi sifatida M.Porter klaster deganda "ma'lum bir hududda faoliyat yurituvchi, umumiy faoliyat bilan tavsiflangan va bir-birini to'ldiruvchi, ularning faoliyati bilan bog'liq bo'lgan geografik jihatdan bir-biriga bog'langan kompaniya va tashkilotlar guruhi", deb ta'riflaydi⁴. Yuqoridagi ta'rif klasterning iqtisodiy-geografik birlik sifatidagi mohiyatini to'liq aks ettiradi. Shu bilan birga, e'tibor, qoida tariqasida, klaster alohida narsa emas, balki yagona tizimning bir qismi ekanligiga qaratiladi. Bu yerda, o'z navbatida, tizim ichida klasterlar o'rtasida ularning muvaffaqiyatli ishlashini belgilaydigan muayyan munosabatlar va o'zaro bog'liqlik mavjudligini taxmin qilish kerak.

Klaster fanining mualliflaridan biri Orjan Solvell o'zining "Klasterlar" kitobini chiqardi. Evolyutsion va konstruktiv kuchlarni muvozanatlash" (Qizil kitob, 2008), bu aglomeratsiyaning kengroq tushunchasi orqali klasterlarni aniqlash imkoniyatini taqdim etadi. Aglomeratsiya iqtisodlarining har xil turlarini ajratish uchun Solvell quyidagi tasnif sxemasini qo'llaydi (1-rasm).

4 Porter M. Конкуренция. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. – 495 с.

**Aglomeratsiyaning to'rt turi****1-rasm: Aglomeratsiya turlari**

Bir tomondan, samaradorlik bo'yicha ustunlikka ega bo'lgan aglomeratsiyalar (asosan miqyosda iqtisod tufayli) va innovatsiyalar bo'yicha ustunlikka ega bo'lgan klasterlar o'rtasida ajratuvchi chiziq chiziladi. Boshqa tomondan, umumiy xarakterdagi aglomeratsiyalar va texnologik jihatdan bog'liq bo'lgan ishtirokchilar aglomeratsiyasi o'rtasida. Ushbu bo'linish aglomeratsiyalarning to'rtta asosiy turiga olib keladi.

Aglomeratsiyaning birinchi turi ma'lum bir hududdagi (urbanizatsiya iqtisodiyoti deb ataladigan) barcha firmalar va tarmoqlar tomonidan taqsimlanadigan mintaqaviy va shahar konsentratsiyasining umumiy afzalliklari bilan bog'liq. Aglomeratsiyaning ikkinchi turi o'xshash yoki turdosh biznes turlari bilan shug'ullanuvchi firmalar uchun imtiyozlar bilan tavsiflanadi, bu esa sanoat tumanlarining paydo bo'lishiga olib keladi. Bunday hududlar o'zgaruvchan bozorlarda talabni qondira oladigan moslashuvchan ishlab chiqarish tizimlari uchun asos bo'ladi. Solvell to'g'ri klasterlar, deb ataydigan uchinchi turda barqaror raqobatbardoshlik ma'lum bir sohaga xos bo'lgan imkoniyatlarga asoslanadi. Aglomeratsiyaning oxirgi turi hech qanday tarmoq chegaralari bo'lmagan mintaqada bilim va ijodkorlikni yaratishni anglatadi.

Klasterlarni turli xil turlari va xususiyatlariga ko'ra tasniflash mumkin. 3-jadvalda turli mualliflar tomonidan klasterlarning tasnifi keltirilgan.

3-jadval: Turli mualliflar tomonidan klasterlarning tasnifi

Klassifikatsiya mualliflari	Tasniflash xususiyati	Tanlangan klaster turlari	Klasterlarga misollar
Porter M.	Hududiy qamrovi bo'yicha	- milliy	- Isroildagi axborot texnologiyalari klasteri
		- Mintaqaviy (ma'lum bir mintaqaga bog'langan)	- Shtiriya avtomobil klasteri (Avstriya)
		- Mahalliy (ma'lum bir shaharda joylashgan)	- Gollivuddagi ko'ngilochar sanoat klasteri (AQSh)
Karlos A. Karvaja, Chihiro Vatanabe	Ishlab chiqarilgan mahsulotlarning yangilik darajasiga ko'ra	- sanoat klasteri	- Kaliforniya vino klasteri (AQSh)
		- Innovatsion klaster	- AKT klasteri Bangalor (Hindiston)
Mehta Dh., Shukla P.	Hajmi bo'yicha, eksport foyda darajasiga qarab	- Kichik	- Gollivuddagi ko'ngilochar sanoat klasteri
		- O'rtacha	- Avtomobil klasteri Shtiriyadagi sanoat (Avstriya)
		- Katta	- Daltondagi gilam klasteri (AQSh)



Texnologiya siyosati va innovatsiyalar bo'yicha to'rtinchi xalqaro konferentsiya (Braziliya, 2000)	Innovatsiya darajasi bo'yicha	- qaram yoki kesilgan klaster	- Karraradagi tosh buyumlar klasteri (Italiya)
		- sanoat klasteri	- G'arbiy Michigandagi ofis mebellari klasteri (AQSh)
		- innovatsion sanoat klasteri	- Rochesterdagi aks ettiruvchi uskunalar klasteri (AQSh)
		- Innovatsion klaster	- Nyu-Jersidagi farmatsevtika klasteri (AQSh)
		- Innovatsiyaga yo'naltirilgan klaster	- Bostondagi hayot fanlari klasteri (AQSh)
Gromyko Yu.V.	Amaliyotga yo'naltirilgan fan, dizaynni ishlab chiqish va innovatsion sanoatni birgalikda tashkil etish to'g'risida	- Infratuzilmaviy innovatsion	- Rossiya temir yo'llari klasteri
		- Xavfli innovatsion	- Lazerli dastgohlar ishlab chiqarish klasteri
		- Ultrastruktura meta-sanoat klasteri	- Nanoelektron klaster
		- "Xorijiy texnologiya platformasini qarzga olish" klasteri	- robototexnika va avtomatlashtirish tizimlari klasteri

Klaster geografik jihatdan turli geografik birliklarni qamrab olganligini ham ta'kidlash joiz. Shunday qilib, klaster bir shahar yoki mintaqadan bir mamlakatga yoki bir nechta yaqin mamlakatlarni qamrab olishi mumkin. Geografik birlik bo'yicha klasterlarning miqdoriy tarkibiga kelsak, bu qiymat ham o'zgaradi.

Klasterlarni yaratish va rivojlantirishga ko'maklashish zarurligiga mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ hujjatlarida ham e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, tegishli qonunchilikni keyinchalik rivojlantirishda izchil tendentsiya kuzatilmoqda. Biroq, klasterlarning mohiyati va xususiyatlarining aniq ilmiy-huquqiy jihatdan ishlab chiqilmaganligi sababli, ularning normativ vositachiligida bir xillik mavjud emas va amaldagi ixtisoslashtirilgan normativ hujjatlarni izchil, tizimli shakllanish sifatida tavsiflash qiyin.

Turli darajadagi byudjetlarda klasterlarni yaratish va rivojlantirish uchun katta mablag' ajratilishi bu muam-moga alohida ahamiyat beradi. Binobarin, ma'lum bir toifani tushunishda ko'proq ishonch hosil qilish zarurati nafaqat nazariy manfaatlar, balki soliq to'lovchilar mablag'larini samarasiz sarflash ehtimolini bartaraf etish maqsadi bilan ham bog'liq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Klasterlar kichik biznesni rivojlantirish uchun samarali vosita bo'lib, ular innovatsiyalarni tezroq joriy etish, samaradorlikni oshirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish imkonini beradi.

Kichik korxonalar klasterlar doirasida joylashish orqali o'z resurslarini samarali boshqarish, bozor imkoniyatlarini kengaytirish va malakali kadrlar bilan ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shu sababli, mamlakatimizda klasterlarni rivojlantirish va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash uchun alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Маршалл, А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. - М.: Изд. группа "Прогресс", 1993. - Т.3. - 351 с.
2. Бабкин А.В., Шамина Л.К. Анализ применения методологических подходов к управлению экономическими системами // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Серия Экономические науки. - 2008. № 1 (53). - С. 18-22.
3. Бабкин А.В. Интегрированные промышленные структуры как экономический субъект рынка: сущность, принципы, классификация // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия Экономика. - 2014. - № 4. - стр. 7-23.
4. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
5. Schmitz, Hubert (1992), On the Clustering of Small Firms, in Rasmussen, J., H. Schmitz and M.P. van Dijk (eds.), Flexible specialization: a new view on small industry, IDS Bulletin (Special Issue), 23(3): 64-69.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

